

Savlov sin (Saul fia, 2015), celovečerni prvenec madžarskega režiserja **Lászla Jelesa Nemesa** – Oskar 2016 za najboljši tujejezični film in velika nagrada žirije v Cannesu 2015

"Ta film ne pripoveduje zgodbe o holokavstu, pač pa preprosto, v omejen časovno-prostorski okvir postavljeno pripoved o nekem človeku, ki se je znašel v grozljivih okoliščinah; o dveh dneh v življenju moškega, ki je bil prisiljen odvreči svojo človečnost in ki najde moralno preživetje v reševanju trupla." László Jeles Nemes, režiser in soscenarist filma.

Dosleden oris vsakdana v nacističnem koncentracijskem taborišču je poleg omenjenih prejel številne nagrade: nagrada FIPRESCI, nagrada vulcain za tehnične dosežke (Tamás Zányi), nagrada François Chalaisa – Cannes. Posebna nagrada žirije – Sarajevo. Najboljši režiser – Stockholm. Najboljši celovečerec – Zagreb. Bronasta nagrada za fotografijo – Camerimage. Nominacija za nagrado britanskega neodvisnega filma (BIFA) za najboljši mednarodni neodvisni film. Kossuthova nagrada za vrhunske dosežke v umetnosti na Madžarskem za režiserja (László Jeles Nemes), glavnega igralca (Géza Röhrig) in direktorja fotografije (Mátyás Erdély)

A Saul fia (Son of Saul) Nemes Jeles László rendezésében

Az alkotás meghívást kapott a 2015-ös **cannes-i** fesztivál hivatalos válogatásába, ahol elnyerte a **fesztivál nagydíját**, a 73. Golden Globe-gála díjkiosztó rendezvényén első magyar alkotásként elnyerte a legjobb idegen nyelvű filmnek járó **Golden Globe-díjat**, a 88. Oscar-gálán pedig elnyerte a legjobb idegen nyelvű filmnek járó **Oscar-díjat**. A Saul fia alkotói, Nemes Jeles László rendező, Erdély Mátyás operatőr és Röhrig Géza színész **Kossuth-díjat** kaptak.

A film egy, a Sonderkommandóba besorozott fogoly szemszögéből láttatja a koncentrációs táborok, az embertelenség világát. A rendező (aki történész is egyben) a film kiindulópontjául azt a szöveggyűjteményt használta fel, amit tíz évvel ezelőtt egy levéltárban talált, és amiben a krematóriumi munkások titokban feljegyzett gondolatait, írásait olvashatjuk. Leírták a napi munkájukat 1944 októbere, a felkelésük előtt. A feljegyzéseket titokban elásták a földbe a krematórium körül, amiket megtaláltak a háború után.

A Saul fia pontosan ugyanúgy kezdődik, mint Nemes Jeles László díjnyertes rövidfilmje, a Türelem. Homályos képsorokat látunk, és csak fokozatosan élesedik ki a kép. Megérkezik a főhős, a Röhrig Géza (aki filmrendezőként végzett, és most New Yorkban ír verseket – filmszínészi tapasztalata nincsen, mégis nagyon erős alakítást nyújt a filmben) alakította Saul. A főszereplő ugyanis a speciális Sonderkommando tagja, ők voltak azok a rabok, akiknek az volt a feladatuk, hogy az érkező transzportokat a gázkamrákba tereljék, majd feltakarítsanak utánuk, és elégessék a holttesteket. A sonderkommandósok ugyanolyan rabok voltak, mint a többiek, de a németek „segédmunkásként” használták őket. Kaptak normális ételmezt, alkoholt is fogyaszthattak. A túlélés reményében hajtották végre a parancsokat. Igaz, csak néhány hónapon keresztül élt ez a funkció, a nácik rendszeresen likvidálták őket (a háború végéig 14 csoportot). Sokan, sokféle filmet készítettek már a holokausztról, mégis a Sonderkommando létezéséről alig tudunk valamit, és egészen eddig nem gondoltunk bele a krematóriumok gyakorlati működtetésébe sem. Nemes Jeles László érzékeny témához nyúlt, mivel a Sonderkommandóról lényegében nemhogy nem készültek mozifilmek, de még beszélni sem illett a témáról, mivel sokáig kollaboránsoknak tartották őket. Azon kevesek, akik túléltek a második világháborút, sokáig hallgattak. Megítélésük akkor változott némileg, amikor feldolgozták a dokumentációikat és elásott naplóikat, illetve amikor néhányan megszólaltak. A Saul fia ezt a humánusabb oldalt vette alapul. Nemes Jeles filmje éppen ezzel szembesít kegyetlen pontossággal: hogy ez a dolog megtörtént, hogy emberek végezték a munkájukat, hogy halomba hordták a csontsovány holttesteket, hogy aztán elégessék őket, és ellapátolják az utánuk maradt hamvakat.

A cselekmény az Auschwitz-Birkenau koncentrációs táborban zajlik, minden borzalom kézzelfogható közelségben van, mégsem látjuk. A rendező célja nem az volt, hogy megmutassa az embertelen helyzeteket, mivel abból indul ki, hogy egy ember ezt nem tudná ép ésszel elviselni. A láthatatlan pusztítás így sokkal erősebb, mint bármilyen direkt ábrázolásban mutatott kínzás vagy halál: amit nem látunk, csak hallunk; a félelem által táplált fantáziánál nincs erősebb mozgóképes eszköz. Saul csak akkor néz oda a konkrét történésekre, ha muszáj, amúgy gépiesen teszi a dolgát. Deportált sorstársait tereli be a gázkamrába, a hullákat cipeli ki, feltakarít utánuk, elégeti őket, majd halottak hamvait lapátolja. Semmilyen érzelm nincs már benne, csak a félelem legbelül: Saul már csak egy emberi roncs. Egészen addig, amíg figyelmes nem lesz egy kisfiúra, aki túléli a gázkamrát: nem sokáig, mert egy német orvos gondoskodik a haláláról. Miután az apró testből elillan az élet, az egészen addig teljesen apatikus Saul Ausländer teljesen megrendül, egyszer csak átalakul: kiderül, rég elveszett gyermekét véli felfedezni a fiúcskában. Azért ez a ködös megfogalmazás, mert az egész film során nem derül ki, hogy Saulnak van-e fia egyáltalán, és az ez a kisfiú-e. Igaziból teljesen mindegy, Saulnak rögeszméjévé válik, hogy megakadályozza a boncolást, megszerezze a holttestet, és egy rabbit kerítve megadja a végtisztességet. Társai nem hisznek főszereplőknek, de neki innentől kezdve ismét lesznek emberi céljai. El akarja temetni a gyereket. Méghozzá úgy, hogy valaki elmondja hozzá a Kádist, így elindul, hogy szerezzen egy rabbit a legkegyetlenebb koncentrációs táborban. Már az elképzelés is felér egy tragédiával. A név és arc nélküli gyermek (a film során egyszer sem kap premier plánt) elhantolásáért vívott abszurd és reménytelen harc, vagyis ez a rögeszme az örület kérdésével kapcsolódik össze. Saulnak nem célja a túlélés, azonban ösztönösen keres magának kapaszkodókat, így próbálva elkerülni az egyébként elkerülhetetlen örületet. Ettől válik komplex figurává a főszereplő, és ettől lesz az őt alakító Röhrig Géza alakítása emlékezetes.

Mindeközben a náciak a Sonderkommando kivégzésére, az alakulat maga pedig lázadásra készül, Saulnak puskaport kellene csempésznie, hogy ki tudjanak törni, de ő kitartóan keresi a rabbit a kisfiának. Az eltemetendő gyermek így a zsidóság jelképévé válik. Egy idő után már nem is az a fontos, hogy a halott fiú valóban Saul gyermeke-e (a filmben többször emlékeztetik rabtársai a főszereplőt arra, hogy neki nincs is fia), az elvégzendő temetési rituálé végső soron a holokauszt összes áldozatának szól.

A szökés után egy folyón kell a Sonderkommandósoknak átkelni, Saul a hátán cipeli a tetemet, mint egy keresztet. Miután a folyó elsodorja az eltemetni szándékozott gyermektetemet, a végén, az erdő közepén feltűnik egy kisfiú, aki kiváltja a főszereplő mosolyát. A másfél óra alatt először és egyben utoljára, Röhrig Géza arca mosolyra húzódik. Ez itt persze nem az önfeledt boldogság jele. Ezután sortűz dörren, majd a mozi, kissé kurtán-furcsán, véget ér. A lezárás olyan váratlanul és ellentmondásos módon tesz pontot a filmre, amilyen hirtelenséggel és értelmetlenséggel vet véget milliók életének az itt alulnézetből bemutatott halálgyár.

A *Saul fia* mindemellett technikai bravúr. A külföldi kritikusok is kiemelik, hogy a képi világ, a hanghatások és az egész rendezői koncepció egyszerre hagyománytisztelő és modern. A *Saul fia* legnagyobb bravúrja, hogy az egyszerű történet tökéletes összhangban van a rendhagyó formanyelvvel, a látvány kiszolgálja a narratívát. Nemes Jeles keveset beszélteti színészeit, sokkal fontosabb szerep jut a metakommunikációs jeleknek és a sokatmondó tekinteteknek, utóbbi elem a sok közeli miatt különösen szembetűnő. A verbális kommunikációt tekintve inkább a koncentrációs táborok bábeli zűrzavara válik hangsúlyossá: a filmben nyolc nyelv tűnik fel, és több dialógust nem is feliratoznak az alkotók, hiszen Saul sem érti a körülötte lévők minden szavát.

A film végig arcközelikre épül, a koncentrációs tábor borzalma a háttérben zajlik: Erdély Máttyás operatőr iszonyú jól játszik a mélység-élességgel, mindig a szereplők arcát látjuk az előtérben, az iszonyat a háttérben marad. A kompozíció nem sok lehetőséget ad a nézelődésre, vagy azt látjuk, amit Saul néz, vagy fordulunk, és az arcával szembesülünk.

Olyan ritkán emelik ki a hangmérnökök munkáját, de Zányi Tamás Golden Globe-díjas hangmérnök fel tudott építeni egy egész világot a hangkulisszából: a hangzavar, a nyelvi keveredés és az olyan állandósult zajok, mint a gázkamrába tereltek kiáltása, a tűz mindent elemésztő ropogása vagy az eldörrenő lövések mind-mind képen kívül történnek, míg mi egy arcot vagy egy tarkót látunk a film nagy részében.

A kiválóan megírt forgatókönyv, a rabbikeresés biztosítja, hogy szinte a teljes lágerbe bepillantassunk Saul kísérvé.

A világ filmművészete időközben kialakította a saját holokausztfilm-imidzsét. Számos holokausztmoziban láthattuk a direkt borzalmak rekonstruált, ám egyben megszépített képsorait, melyekben a túlélés esztétikája volt a fontos. Emblemikus mű például a Steven Spielberg rendezte *Schindler listája*, melynek megvannak a maga értékei, de mégis felemelő film lett végül a hős zsidómentőről és a végén

kiszínesedően giccses lezárással. Bár mélyebb humanitással és kevesebb borzalommal, mégis a humor szinte felemelő hatásával joggal emlékezhetünk Roberto Benigni *Az élet szép* című alkotására. Nemes Jeles világa sokkal kegyetlenebb, itt csak halál van és pusztulás, illetve konstans félelem. Saulnak mondja egy társa: „Ha szerzel egy rabbit, nem fogsz kevésbé félni.” Claud Lanzmann, aki több mint 9 órás dokumentumfilmet készített a holokausztról, azt nyilatkozta, hogy a Saul fia az anti-Sindler listája, mert nem a halált mutatja, hanem azoknak az életét, akiket kényszerítettek, hogy másokat kísérjenek halálba.

A Saul fia most Cannes-ban és Hollywoodban világszenzáció, ám tulajdonképpen nagyon sok helyen „kellemetlen” mozi lesz: etikai kérdéseket feszeget a világ boldogtalan és a boldogabbik felén egyaránt. A hanyatló Kelet- és Közép-Európában, ahol sokan már a holokauszt szó jelentésétől is idegesek lesznek, és tagadják a létjogosultságát, illetve nyugaton, ahol már úgy gondolják, hogy feltárták és feldolgozták a múltat. Ebbe a darázsfészekbe nyúlt bele Nemes Jeles László, filmje azonban esztétikai szempontból kikezdzhetetlen, nem félresöpörhető, így marad majd az ideológiai terep a diskurzusra. Ezt a filmet akár a Gulágról is le lehetett volna forgatni. A szovjet munkatáborokban hasonló helyzetek próbáltak meg milliőkat emberi mivoltukban. És ami itt rabbi, Kaddis és zsidó temetés, ott faágakból faragott kereszt, rejtekben történő misézés mazsolából erjesztett borcseppel és száraz kenyérből nyert ostyával. Valójában egy ökumenikus film született, nem csak holokausztfilm, a mű ennél jóval általánosabb érvénnyel szól életről és halálról.

A világ pedig most erre a magyar filmre figyel.

Összeállította: Dr. N. Császi Ildikó, magyar lektor